فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی
Human Sciences Research Journal
دوره جدید، شماره ۲۷، بهار ۱۳۹۹، صص ۲۴۹-۲۴۱ **New Period, No 27, 2020, P 241-249**
شماره شاپا (۷۰۱۸-۲۴۷۶) **ISSN (2476-7018)**

نقش فرهنگ در پدافند غیر عامل

کاظم رحیمی[۱]. مجتبی رضاپورسردره[۲]. اسحاق موزن نسب[۳]. سجاد رحیمی[۴]
۱. معاون سیاسی امنیتی اجتماعی فرمانداری شهرستان پارسیان.
کارشناس ارشد مدیریت اجرایی (گرایش استراتژیک)
۲. فرماندار شهرستان پارسیان. کارشناس عمران (مهندسی عمران)
۳. سرهنگ پاسدار و فرمانده ناحیه مقاومت بسیج شهرستان پارسیان. کارشناس ارشد حقوق
٤. دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی صنایع گرایش مدیریت مهندسی

چکیده
پدافند غیرعامل را می‌توان به عنوان مجموعه‌ای از تدابیر، سیاست‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و طراحی‌ها و مجموعه اقدامات مسلحانه قلمداد کرد. این چارچوب نشان می‌دهد که با نهادینه کردن فرهنگ امکان بسیج استفاده از تمام ظرفیت‌های ملی برای تحقق این امر وجود دارد. بر همین اساس با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای در مورد فرهنگ‌سازی آموزش و نهادینه کردن این مقوله در تمام سطوح جامعه چشم‌انداز و شناخت ابعاد مختلف پدافند غیرعامل اعم از استتار، اختفاء، فریب و موارد این معنا تحقیقات صورت گرفته است.

واژه‌های کلیدی: پدافند غیرعامل، فرهنگ، دفاع

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

مقدمه

آیه ۶۰ سوره انفال (وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ) نمونه‌ای از پدافند غیرعامل در قرآن کریم است.

تفسیر: در این آیه اشاره به هر نوع امکانات نظامی وغیر نظامی را شامل میشود، افزایش توان روحی و معنوی نیروی انسانی یکی از مصادیق مهم است و همچنین اشاره به امکانات و توانمندی های در جهت ترساندن دشمن استفاده کنید.

هر اقدام غیرمسلحانه‌ای که موجب کاهش آسیب‌پذیری نیروی انسانی، ساختمان‌ها، تأسیسات، تجهیزات، اسناد و شریان‌های کشور در مقابل عملیات خصمانه و مخرب دشمن گردد، «پدافند غیرعامل» خوانده می‌شود.

به بیان ساده‌تر پدافند غیرعامل، مجموعه اقداماتی است که انجام می‌شود تا در صورت بروز جنگ، خسارات احتمالی به حداقل میزان خود برسد. هدف از اجرای طرح‌های پدافند غیرعامل کاستن از آسیب‌پذیری نیروی انسانی و مستحدثات و تجهیزات حیاتی و حساس و مهم کشور علیرغم حملات خصمانه و مخرب دشمن و استمرار فعالیت‌ها و خدمات زیر بنایی و تأمین نیازهای حیاتی و تداوم اداره کشور در شرایط بحرانی ناشی از جنگ است.

به‌عنوان‌مثال، از پدافند غیرعامل می‌توان به استتار، اختفا و ایجاد سرپناه برای تأسیسات مهم و استراتژیک اشاره کرد. در پدافند عامل مثل سیستم‌های ضد هوایی و هواپیماهای رهگیر، فقط نیروهای مسلح مسئولیت دارند.

درحالی‌که در پدافند غیرعامل تمام نهادها، نیروها، سازمان‌ها، صنایع و حتی مردم عادی می‌توانند نقش مؤثری بر عهده گیرند.

با توجه به حجم تهدیداتی که ایران در عرصه بین‌الملل با آن مواجه است، در زمینه پدافند غیرعامل هنوز در ابتدای راه هستیم و باور هر چه بیشتر مدیران و کارشناسان به این مقوله مهم می‌تواند ضریب ایمنی کشور را در برابر تهاجم‌های احتمالی بیگانگان افزایش دهد.

با توجه به وجود تهدیدات بالقوه و خطراتی که امنیت ملی، استقلال و تمامیت ارضی کشور را نشانه گرفته، بحث پدافند غیرعامل در طول سال‌های اخیر از سوی مقامات عالی‌رتبه کشوری و لشکری، مورد توجه فراوان قرار گرفته است. به‌طوری‌که با توجه به مصوبه مقام معظم رهبری (که کلیه وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها را موظف می‌نماید که در اعتبارات عمرانی پروژه‌های حساس و مهم، اعتبار مورد نیاز پدافند غیر عامل را نیز منظور نمایند).

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

پدافند غیرعامل (دفاع غیرعامل):

پدافند غیرعامل را می‌توان به عنوان مجموعه‌ای از تدابیر، سیاست‌ها، برنامه‌ریزی‌ها، طراحی‌ها و مجموعه اقدامات مسلحانه قلمداد کرد این چارچوب نشان می‌دهد امکان بسیج و استفاده از تمام ظرفیت‌های ملی برای تحقق این امر وجود دارد در پدافند غیرعامل با توجه به گستردگی کشور ما نمی‌توانیم از عرصه‌هایی که دارای امنیت بیشتری هست را برای توسعه و سرمایه‌گذاری انتخاب کنیم.

طرح‌ها و فرایندهای مان را به طوری طراحی کنیم که با حداقل آسیب‌پذیری مواجه باشیم.

وقتی طرح های توسعه کشور به این صورت دفاع را در ذات خود جای دهند و کاهش آسیب پذیری را در درون خود داشته باشند بحثی به نام غافلگیری از بین خواهد رفت یعنی ما همیشه کشوری آماده هستیم تا در مقابل مخاطرات آسیب چندانی نبینیم ما بخواهیم به اصول کلی پدافند غیرعامل اشاره کنیم شاید جدی‌ترین مهم‌ترین اصل در پدافند غیرعامل دینامیک و پویان بودن پدافند غیرعامل است.

جنگ‌ها دائما در حال تغییر محتوا هستند بنابراین دفاع هم باید دائماً در حال تغییر باشد پس یکی از اجزای مهم و اساسی در پدافند غیرعامل اصل پویایی است.

فرهنگ:

فرهنگ کلمه‌ی فارسی بوده و از دو جزء فر به معنای شکوه و عظمت و هنگ از ریشه اوستایی سنگ به معنای کشیدن، سنگینی و وقار است این کلمه مرتب به معنای بیرون کشیدن و بیرون آوردن است.

فرهنگ تفکر جمعی جامعه که در پدیده‌ها ورفتارهای اجتماعی تجلی می‌یابد و تمامی امور اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، نظامی، مادی و معنوی را متاثر می‌سازد.

تایلور در کتاب زمینه فرهنگ، فرهنگ را اینگونه تعریف می‌کند: فرهنگ مجموعه پیچیده‌ای است شامل معارف، معتقدات، هنرها، صنایع فنون، اخلاق، قوانین، سنن و بلاخره تمام عادات و رفتار و ضوابطی که فرد به عنوان جامعه و وظایف و تعهداتی را بر عهده دارد.

مقام معظم رهبری در تعریفی که از فرهنگ ارائه نموده است، معتقد است فرهنگ هر جامعه و ملتی و هر انقلابی به مجموعه دستاوردهای ذهنی در آن جامعه که شامل دانش، اخلاق، سنن، آداب و چیزهایی که از اینها سرچشمه می‌گیرد گفته می‌شود.

نمونه‌های تاریخی فرهنگ سازی پدافند غیرعامل:

شاهد هستیم در آمریکا جمهوری خواهان در هشت سال حکومت در اردوگاه استکبار جنگ‌های متعددی در جهان به راه انداختند تجاوزهای آشکار و پنهانی در جوامع بشری رقم زدند در همسایگی ما دو جنگ بزرگ اتفاق افتاد.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

این ساده لوحی است که ما فکر کنیم سیاست‌های کلی و استراتژی‌های اصلی آمریکا با دست به دست شدن دولت بین جمهوری‌خواهان و دموکرات‌ها دچار تغییرات بنیادین خواهد شد حتی رئیس جمهور تازه آمریکا هم در اظهارات ابتدای خود گفت: (ما در سیاست‌های قطعی و استراتژی‌ها تغییرات اساسی نخواهیم داد) و بلافاصله در باره حضور آمریکا در عراق و افغانستان گفته شد که در زمان کوتاه تغییر اساسی اتفاق نخواهد افتاده‌ی به تاریخچه دموکرات‌ها در آمریکا نشان می‌دهد که آمریکایی‌ها در زمان تسلط دموکرات‌ها عمدتاً به سراغ انقلابات مخملی و کودتا رفته‌اند یعنی دنبال مطالعاتی شدن کشورهای هدف از دور بودند و ما امیدواریم که با توجه به هوشیاری که در مسئولین و مردم ما هست به این نکته کماکان توجه شود که با روی کار آمدن دموکرات‌ها در آمریکا خطر از میان نخواهد رفت و تنها صورتتان عوض خواهد شد.

تدابیر پدافند غیرعامل دنبال یک راهکار اساسی مقابله با این تهدیدهاست و باید با همیشه در کشور ما ادامه پیدا کند که به عنوان مثال اگر کشوری مثل سوئیس را در نظر بگیریم که در دو جنگ جهانی بی‌طرف بود و در هیچ مناقشه‌ای شرکت نداشته شاهد این که پدافند غیر عامل دراین کشور با هزینه‌های بسیار زیادی در حال انجام است یعنی سوئیس فرض کرده با استفاده از پدافند غیرعامل ایمنی برای پایداری ایجاد کند و شاید به همین خاطر سوئیس به عنوان یک نقطه آرامش اقتصادی در دنیا مطرح است.

این ادبیات و فرهنگ‌سازی در کشور ما در زمان دفاع مقدس زیرساخت‌هایش فراهم شده و ما شاهد بودیم که در تهاجمات رژیم بعث عراق و بمباران موشکی و حملاتی که به مناطق مرزی و سپس عمق کشور و شهرهای دیگر اتفاق افتاد ضرورت توجه به پدافند غیرعامل و دفاع غیر نظامی برای کاهش خسارت و آمادگی برای شرایط بحران در دستگاه‌ها و سازمان‌های خدماتی و عمومی کشور مطرح شد چرا که فرض مثال از رده خارج شدن چند نیروگاه در یک حمله موشکی و نظامی می‌تواند بسیاری از نیازهای ابتدایی جامعه که با انرژی و برق سروکار دارد را دچار بحران کند و تولید و حفظ انرژی در صلاحیت تولید، انتقال و توزیع که به عنوان یکی از مسائل اساسی در بحران و پدافند غیرعامل مطرح می‌شود بایستی از آن حفاظت کرد و پیش‌بینی‌ها و تمهیدات لازم را به عمل آورد چرا که مقوله انرژی و توسعه و پیشرفت یک جامعه است که اگر به عنوان مثال بحرانی مانند قطع برق داشته باشد و چنین مشکلاتی در جامعه عارض شود تبعات آن قابل پیش‌بینی نیست.

عنوان مثال در عملیات روانی و جنگ روانی بسیار حائز اهمیت است که یک جامعه از ترس مرگ خودکشی نکند این آمادگی بایستی در مردم و جامعه وجود داشته باشد و بتواند در برابر عملیات روانی و جنگ روانی دشمن و تهدیداتی که از این زاویه متوجه سازه‌های نرم‌افزاری جامع می‌شود مثل فرهنگ، هویت و مسائل دینی، تاریخی و بتوانند روحیه ملی و مقاومت و استقامت لازم را در برابر تهدیدات دشمن از خود به نمایش بگذارند و باعث تقلیل روحیه و فشارهای روانی در سطح جامعه نشود.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

ما توانستیم جنگ هشت ساله و دفاع مقدس را به این شکل مدیریت کنیم و دشمنان انقلاب را که همیشه پشت سر رژیم بعث عراق جمع شده بودند شکست دهیم. دشمنان سرسختی چون آمریکا رژیم صهیونیستی و برخی از کشورهای اروپایی و همه آمده بودند که انقلاب ما را در سال‌های آغازین با مشکل مواجه کنند اما مدیریت قوی و تعریف شده‌ای که در پشتیبانی جبهه و جنگ شکل گرفته بود باعث شد که مردم ما هم در پشت جبهه و هم در خط جبهه بتوانند این هجمه عمومی دشمنان را در هشت سال دفاع مقدس دفاع کنند و با سربلندی و عزت از این امتحان بزرگ بیرون بیایند.

سنت فرهنگی مسلط در جامعه ما آمادگی گسترش مفاهیم جدید را ندارد و عموماً نوعی مقاومت در سازمان‌های فرهنگی برای گسترش مفاهیم جدید و تنوع در کارکردها به چشم می‌خورد به نحوی که دستگاه‌های فرهنگی کشور بعد از انقلاب اسلامی هنوز نتوانسته‌اند روش‌ها و بینش‌های لازم را در راستای نیازهای انقلاب فرهنگی را تامین نمایند و با نوعی سنت فرهنگی عمل می‌نمایند مفاهیم ارزشی به معنای دقیق کلمه تعیین می‌کنند که چه چیزی به راحتی در مدارس، دانشگاه‌ها، کتابخانه‌ها، تئاترها، موزه‌ها و گالری‌ها در دسترس مخاطبان قرار بگیرد.

معیارهای ارزشی معمولاً به تحکیم سنت‌های موجود می‌پردازند و همچنین نهادهای فرهنگی مثل تمایل چندانی به با زندگی در مفاهیم ارزشی یا منافع اجتماعی ارائه شده در فرهنگ متعالی ندارند منتقدان فرهنگی نشان داده‌اند که راه‌حل این مهم در انتخاب سنت‌های فرهنگی و معانی و ارزش‌های مورد حمایت توسط گروه‌های مرجع یا نخبگان جامعه است گروه‌های مرجع به تدریج مفاهیم ارزشی جدید را در فرهنگ و سنت‌های فرهنگی گسترش می‌دهند.

شاخص‌های راهبردی فرهنگ پدافند غیرعامل

ـ استمرار و پیوستگی

ـ پیش‌بینی

ـ عوامل داخلی و خارجی

ـ همکاری و رقابت

رشد و پیشرفت

ـ تاریخی (گذشته)

ـ نوآوری، بهبود

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

استمرار و پیوستگی

در برنامه‌ریزی‌های بخش فرهنگ بایستی یک فرایند همیشگی و مستمر وجود داشته باشد و دارای چند برنامه باشیم زیرا همیشه ممکن است انتخاب‌های جدید در اثر بروز حوادث‌ها و یا فرصت‌های محیطی که آینده به همراه دارد میسر گردد همچنین باید توجه داشت که آینده ممکن است احتمالات اتفاقی غیر عادی و ناپیوسته نیز به همراه داشته باشد بروز یک جنگ که حتی ممکن است بلندمدت باشد از آن دسته است در این صورت کشور و دستگاه‌های فرهنگی نیاز به برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت و متمرکز دارند از این رو ضروری است که تعادل بین برنامه‌ریزی مستمر و برنامه‌های اتفاقی به ناپیوسته حفظ شود.

پیش‌بینی

بسیاری از افراد چنین می‌پندارند که همه بخش‌های برنامه‌ریزی پیش‌بینی است پیش‌بینی این که چه اتفاق خواهد افتاد در حقیقت بیشتر استراتژی‌ها با پیشامدها روبرو هستند دستگاهای فرهنگی می‌بایستی خود را برای مواجهه با وقایع در دنیای واقعی آماده سازد تا بتوانند از بهترین مزیت‌های وقایع پیش‌بینی نشده بهره گیرد.

عوامل داخلی، خارجی

روی مسائل فرهنگی داخلی کشور و یا بر روی مسائل محیطی داخلی تمرکز داشته باشند (استراتژی داخلی) یا اینکه بر روی مسائلی که به صورت جنگ نرم در سطح منطقه‌ای و یا جهانی بخش فرهنگی ما را تهدید می‌نماید تمرکز داشته باشند. (استراتژی خارجی)

همکاری، رقابت

افرادی که دنیا را فقط بر اساس رقابت می‌نگرند انتخاب‌ها و برنامه‌های خود را شدیداً محدود کرده‌اند بسیار مهم است که تعادل بین رقابت و همکاری ایجاد گردد در بخش فرهنگی در تهیه برنامه‌ها مردم باید مشارکت جدی داشته باشند و کاملاً مزایا و معایب برنامه‌ها را در نظر داشت مثلاً ممکن است برای تصمیم‌گیری در مورد یک مسئله و موضوع خاص فرهنگی وقت و انرژی قابل ملاحظه را صرف کنیم ولی قابل پذیرش در مردم نباشد و لذا توجه خاصی به نظرات و پیشنهادات مردم در مسائل فرهنگی رقابت خاصی را در برنامه‌ریزی به وجود می‌آورد.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

رشد و پیشرفت

رشد و پیشرفت در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی عاملی برای بقا می‌باشد لذا در پدافند غیرعامل توجه خاصی به مسائل فرهنگی و ترویج ارزش‌های اسلامی دینی و باورهای اجتماعی و تقویت آنها تضمینی برای بقا می‌باشد.

تاریخی، گذشته

مطالعه تجربیات گذشته تاریخی و مثلاً مطالعه هشت سال دفاع مقدس و مسائل فرهنگی و ارزش‌های دفاع مقدس ما را در موفقیت در آینده یاری و کمک خواهد نمود درست است که نمی‌توان آینده را میان گذشته پیش‌بینی کرد ولی می‌توان با مطالعه تجربیات گذشته دید بهتری در آینده ترسیم نمود.

نوآوری، بهبود روند

بهبود به مفهوم بهتر کردن چیزی که قبلا وجود داشته نوآوری به مفهوم وجود آوردن چیزی جدید می‌باشد و برنامه‌های قدیم چنان تغییر داده شود که ورزش‌های جدید تبدیل شود تا بتواند پاسخگوی نسل جدید و مسائل فرهنگی جدید باشد.

نتیجه‌گیری

می‌بایست که اطلاعاتی از تعداد دستگاه‌های فرهنگی و تحلیل آماری فعالیت‌ها گذشته آنها و شناسایی نقاط ضعف و قوت و فرصت‌ها و تهدیدها در گذشته را داشته باشیم اولویت‌بندی به منظور شناسایی نیازهای که بیشتر در بخش فرهنگی مورد توجه قرار گیرند را در برنامه‌ریزی جدید در تقدم واقع شوند.

لذا لازم است راهکارهای تقویت ارزش‌های فرهنگی را ترسیم نموده تا بتوانیم راهکار پایداری و مقاومت را در بحران‌ها تقویت نمائیم هدف دیگر اینکه ایجاد موانع برای ورود بحران‌های ریز در فرهنگ شویم و دیگر اینکه تضعیف کردن استراتژی‌های دشمن است تا دشمنان نتوانند به اهداف فرهنگی خود برسند.

موضوع اینکه ترسیم عملیات منصرف ساز است یعنی یک جنگ روانی برای دشمنان ایجاد کنیم تا آنها را درگیر مسائل روانی کنیم.

اغلب افراد در شرایط بحرانی احساس می‌کنند که دیگر هیچ چاره‌ای باقی نمانده است و قدرت تصمیم‌گیری ندارند لذا لازم است در شرایط بحرانی اصلاحاتی در برنامه‌ریزی‌های خود به عمل آوریم و به منظور تحقق اهدافمان بایدتمام شرایط غیرقابل پیش‌بینی را که ممکن است روی دهند را در نظر بگیریم.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

همیشه آماده باشیم چرا که بحران‌های فرهنگی و اجتماعی قابل پیش‌بینی نیستند و با کمی آمادگی و برنامه‌ریزی می‌توانیم اثرات نامطلوب بحران‌ها بکاهیم نقاط ضعف فرصت‌ها و محدودیت‌ها را بشناسیم تا بتوانیم تشخیص اینکه مسائل ما را در شرایط بحرانی قرار می‌دهند.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

فهرست منابع و مآخذ

ـ برنامه‌ریزی پدافند غیرعامل از دکتر سعید صادقی
ـ گسترش مفاهیم پدافند غیرعامل در فرهنگ عمومی از سید محمدرضا مصطفوی
ـ استراتژی آمادگی دفاع غیرعامل از دکتر اصغر زارع
ـ اصول و مبانی پدافند غیرعامل از مهندس مجید اشتری‌فر
ـ فرمایشات مقام معظم رهبری در کیهان ۱۳۶۱/۱/۳۰
ـ زمینه فرهنگ، تیلور
ـ دیدگاهای نظری دفاع غیرعامل/ دکتر محسن فردرو

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-19]